

УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ ЯК СКЛАДОВА РЕСУРСО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА

Діяльність практично будь-якого великого підприємства супроводжується утворенням великих обсягів різних відходів, які завдають істотної шкоди навколишньому середовищу. За різними оцінками тільки 2-5 % загального обсягу сировини, що добувається, матеріалізується у вигляді кінцевої продукції [1, с. 7]. Інші 95-98% попадають у водойми й осідають на їхнє дно, забруднюють атмосферу, розсіюючись на великих територіях або зосереджені у вигляді техногенних утворень на поверхні землі. Утворення відходів на одиницю продукції зростає в міру наближення до початку виробничого ланцюжка, що обумовлює найбільше навантаження на екосистеми в регіонах з переважним розвитком галузей, які здійснюють видобуток і первинну переробку природних ресурсів.

Незважаючи на наявність технологічних можливостей по переробці значної частини відходів, що утворюються, у власному виробництві і збільшення в останні роки на українських металургійних підприємствах частки відходів, що переробляються, до 80-90%, з кожним роком зростає кількість відходів, що розміщуються у відвалах, шламонакопичувачах, хвостосховищах. Поточні тенденції утворення відходів в умовах економічного розвитку металургійних підприємств обумовлюють подальше загострення і без того непростой екологічної ситуації в регіонах їх розміщення.

Екологічна небезпека відходів визначається комбінацією багатьох факторів. Насамперед, це їх фізичний стан, хімічний склад і наявність екоотоксикантів. Техногенні відходи металургії часто містять елементи, небезпечні для людини і екосистеми (миш'як, сірку, фосфор, важкі кольорові метали – цинк, свинець, кадмій). Екологічна небезпека таких відходів різко зростає через їхню дисперсність.

Найбільшу погрозу представляють пили й шлами, які розсіюються вітром при зберіганні. Малі розміри часток сприяють переходу елементів у водорозчинні сполуки, так званому вилугованню. Через амфотерність багатьох металів вилуговання відбувається при будь-якому рН. Шкідливі речовини й іони важких металів попадають у воду й ґрунт. Дуже токсичні пили електросталеплавильних печей, у яких також вміщуються хлор і фтор, плата за зберігання яких у США становить десятки доларів за 1 т. Концентрація шкідливих компонентів у пилу й шламах у десятки й сотні разів більше, чим у шлаках, що пов'язане з летучістю багатьох домішок. Тому вже просте перетворення пилу в компактний стан (спікання, сплавка) дає значний екологічний ефект. Шкідливі домішки вміщуються і у шлаках кольорової металургії, однак тут вони перебувають у компактному стані шлакового моноліту, що суттєво знижує екологічну небезпеку. Ще інертніше шлаки чорної металургії. Таким чином, відходи металургії включають і високотоксичні матеріали (пил), і відносно інертні (доменні шлаки). Але навіть складування сотень мільйонів тонн відходів вимагає відторгнення великих площ.

У басейні ріки Дніпро на території України налічується більш 300 накопичувачів, з яких 279 – шламонакопичувачі й 22 – накопичувачі “хвостів”. Близько 50% накопичувачів сконцентровано в південній частині басейну, особливо в Дніпропетровській області. Як правило, це фільтрівні накопичувачі, з яких у підземні пласти надходять нафтопродукти, розчинені солі й інші відходи.

Більш ніж 90% усієї кількості промислових відходів накопичено й продовжує накопичуватися в 4 областях – Дніпропетровській, Донецькій, Луганській і Запорізькій. У Дніпропетровській і Донецькій областях накопичено близько 16 і 7 млрд. т. відповідно [2, с.7-8].

З метою забезпечення екологічної безпеки у гірничопромислових регіонах України, законодавство України передбачає заходи із запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище [3].

На теперішній час гірничовидобувна промисловість переживає складний період реформування та кризи, до якої призвели загальна макроекономічна ситуація і роки недбалого управління. Кризові явища в економіці України у 90-ті роки обумовили падіння виробництва у всіх галузях гірничовидобувної промисловості: втричі зменшився видобуток корисних копалин, підвищилась їх собівартість, майже на порядок у порівняльних цінах зменшився обсяг асигнувань на проведення геологорозвідувальних робіт, не поновлюється технологічне обладнання, знизилась продуктивність

праці робітників тощо. Підприємства неспроможні вкладати кошти в нове обладнання та технології, щоб підтримувати колишній рівень видобутку.

Щорічні витрати тільки на утримання хвостосховищ перевищили 600 млн. доларів, а щорічні витрати через відчуження більш ніж 117 км² сільськогосподарських земель під відвали й хвостосховищами становлять близько 500 млн. доларів [4, с.241]. В Україні переробляється до 5 % світових запасів сировини. Незважаючи на зниження обсягів виробництва, відходи продовжують складуватися без переробки. До великих накопичувачів у басейні Дніпра можна віднести накопичувачі Північного, Центрального, Ингулецького, Південного і Новокриворізького гірничозбагачувальних комбінатів Криворіжжя, Полтавського гірничозбагачувального комбінату, Орджонікідзевського гірничозбагачувального комбінату, Кременчуцького нафтопереробного заводу, «Запоріжстали», Дніпровського алюмінієвого заводу й ін.

У регіоні басейну Дніпра на території України виділено три основні зони забруднення підземних вод, які сформовані під впливом антропогенного впливу промислових відходів:

- перша зона – водоносні пласти в районах розміщення хімічних і нафтопереробних підприємств (басейни рік Березина, Орель, Сула й Псел), підприємств харчової й цукрової промисловості (Житомирська, Вінницька, Черкаська, Сумська й частково Полтавська й Харківська області);

- друга зона – водоносні пласти в районі розробки покладів вугілля, залізних і марганцевих руд, розміщення підприємств чорної металургії (басейн низов'я Дніпра на території Дніпропетровської й Запорізької областей), підприємств чорної металургії (Криворіжжя, Нікополь, Марганець);

- третя зона – водоносні пласти в районі з розвиненим зрошувальним землеробством на півдні України.

Наведені дані свідчать про вкрай складну екологічну ситуацію на досить значній частині території України. На державному рівні ініційований процес правового, нормативного й економічного регулювання утворення відходів і поводження з ними, програмного забезпечення використання відходів і поводження з токсичними відходами, методичної й інформаційної підтримки органів управління й контролю, що стосується відходів перебуває в початковій стадії, розвивається фрагментарно й орієнтований на гармонізацію вітчизняної нормативно – правової бази з діючої в рамках Європейського Союзу.

В Україні пріоритетний розвиток одержали заходи обмежуючого характеру, для реалізації яких існує нормативно-правова база. Однак у існуючих економічних і соціальних умовах вони малоефективні по наступних причинах:

- підприємства не зацікавлені в реалізації заходів, що стосуються мінімізації утворення й нагромадження відходів, тому що їхня вартість значно перевищує екологічні платежі, штрафи й т.п. за забруднення відходами навколишнього природного середовища;

- перенос витрат, пов'язаних з утворенням відходів, а також їх розміщенням у межах установленого ліміту, на вартість продукції є додатковим фінансовим тиском на споживача, а не на виробника;

- місцеві органи управління в ряді випадків частково або повністю звільняють від збору за розміщення відходів збиткові, але важливі для регіону підприємства;

- недосконалість обліку, звітності і контролю в галузі утворення відходів та поводження з ними дозволяє ухилятися від збору за розміщення відходів у повному обсязі;

- для запобігання додаткового фінансового тиску на підприємства, величина збору за розміщення відходів встановлюється на рівні, що значно менший, ніж реальна вартість заходів щодо реабілітації навколишнього природного середовища.

На думку національних експертів у цьому законодавчому акті вимагають перегляду положення, що стосуються права розподілу (передачі) коштів, що одержуються за розміщення відходів. Це необхідно для хоча б часткового їхнього повернення власникам для реалізації заходів щодо безпечного зберігання відходів.

В останні роки у світовій практиці сформовані фундаментальні уяви про напрями ресурсо-екологічної політики, найважливішою частиною якої є управління відходами, що утворюються. Однак не можна ігнорувати значний досвід державного контролю над системою управління відходами, який був накопичений в СРСР в 1970– 80-х роках. управління збором і переробкою відходів (так само як і ресурсозбереженням у цілому) здійснювалося тоді на загальносоюзному (федеральному) рівні спеціальними підрозділами Держплана і державними органами постачання. Для

ЕКОНОМІКА ПРІДПРИЯТІЙ

інформаційного забезпечення державного управління велася докладна й строго формалізована статистична звітність — як загальна, так і по різних категоріях відходів. Крім того, складалася відомча статистична звітність по обсягах утворення й використання багатотоннажних відходів видобутку й збагачення корисних копалин.

Широко застосовувалося програмно-цільове планування й нормування рівня збору й переробки найважливіших видів вторинної сировини за допомогою державних загальносоюзних, республіканських, а також галузевих програм по вторинних матеріальних ресурсах. Була створена досить потужна спеціальна виробнича інфраструктура для збору й промислової переробки основних видів вторинної сировини по всій території СРСР. Високий рівень витрат на збір і переробку «нерентабельних» відходів виробництва компенсувався встановленою на той час практикою включення цих витрат у собівартість основної продукції відповідних галузей промисловості.

Література

1. Генсирук С.А. Эколого-экономические аспекты природопользования / С.А. Генсирук, М.С. Нижник, В.С. Мищенко. – К.: Наук.думка, 1982. – 175 с.
2. Хазан В.Б. На шляху до екологічно стійкого використання ресурсів в Україні: проблема накопичення промислових відходів / В.Б. Хазан, О.К. Лівшиць. – Дніпропетровськ: Січ, 1999. – 27 с.
3. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. - 1991. - № 41. - Ст. 546.
4. Мельник Л.Г. Экономика устойчивого развития / Л.Г. Мельник. – Сумы: Университетская книга, 2001. – 312 с.

Рецензент д.э.н., профессор Шимановская-Дианич Л.М.